

КОМУНИКАТИВНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ПЕДАГОГА. ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ И РЕШЕНИЯ

д-р Ивайло Иванов

Основно училище „Васил Априлов” – град Варна

Резюме: Комуникативните способности на учителя са най-важна предпоставка за ефективността на учебно-образователния процес, тъй като по този начин се осъществява взаимодействието с учениците. Учителят е отговорен за разбирането на сложна информация, както и предаването ѝ по ясен и разбираем начин на учениците. Представянето по начин, който поддържа вниманието им, мотивира ги за повече знания е предпоставка за ефективен учебен процес. От учителя се изисква адаптиране на съдържанието за различни стилове на учене, изграждане на подкрепящи взаимоотношения, като и използване на насърчение и съпричастност в процеса на управление на класната стая. Обратната връзка е важен инструмент за превръщането на класната стая в безопасна и подкрепяща учебна среда. Всички тези елементи изискват добри комуникативни умения. Успехът на учениците е пряко свързан с интерактивна, ангажираща учебна среда, създадена от способни учители с добри комуникативни способности. Освен това начинът, по който се общува с учениците, може да повлияе положително на възприятията им за училище, ролята им в класната стая, самите тях и техните способности и мотивацията им да успеят.

Ключови думи: *образователен процес, комуникативни компетенции, ученици, учител, стилове на учене, управление на класната стая, мотивация, ефективност*

THE COMMUNICATIVE COMPETENCES OF THE PEDAGOGUE. THEORETICAL FORMULATIONS AND SOLUTIONS

Dr. Ivaylo Ivanov

„Vasil Aprilov“ Primary School, city of Varna

Abstract: The communicative abilities of the teacher are the most important prerequisite for the effectiveness of the educational process, as this is how the interaction with the students is carried out. The teacher is responsible for understanding complex information, as well as conveying it in a clear and understandable way to students. Presenting in a way that maintains their attention, motivates them to learn more, is a prerequisite for an effective learning process. The teacher is required to adapt the content to different learning styles, build supportive relationships, as well as use encouragement and empathy in the classroom management process. Feedback is an important tool for making the classroom a safe and supportive learning environment. All these elements require good communication skills. Student success is directly related to an interactive, engaging learning environment created by capable teachers with good communication skills. In addition, the way students communicate can positively affect their perceptions of school, their role in the classroom, themselves and their abilities and motivation to succeed.

Keywords: *educational process, communication competences, students, educator, learning styles, classroom management, motivation, efficiency*

Въведение

Комуникативните способности на учителя може да се разглеждат като широкоспектърно явление в учителската практика, тъй като се придобиват, заучават вследствие на опита и множество фактори, които оказват влияние върху личностния и професионалния аспект на педагога. Този тип способности са социален феномен, тъй като се обуславят от средата и предопределят качествените характеристики на човека.

Комуникативните способности се причисляват към дейността аспект на личността и са насочени към самоорганизираността и самодисциплинираността на индивида. По този начин се модифицират идеите в действия, които водят до изграждането на доверие и уважение, от една страна, а от друга – до развиването на прагматична и стратегическа компетентност (Коев 2018, с. 319–325). По този начин се способства възпитаването на **комуникативна култура** у личността, която е пряко свързана с подражаването на етични норми, нравствени ценности и идеали, които спомагат за разгръщането на основни компоненти на комуникацията – сътрудничество, взаимопомощ, толерантност.

В научната литература се обуславя концептуална рамка на способностите и уменията на личността, в която се конкретизират два вида умения – меки и твърди. Меките умения се отнасят до вътрешноличностните дарования, които се отразяват в определен тип умения и нагласи. Те, от своя страна, спомагат за личностното адаптиране и израстване, за последиците от социалната ангажираност и успеха (Claxton et al. 2016, pp. 60–64). В обобщен смисъл този тип социални умения спомага за упражняване на влияние и взаимодействие към другите. При учителите основните меки умения се характеризират с (Pietro et al. 2019, pp. 245–257):

⇒ **професионални умения** – инициране на работни цели, адаптация, мотивация, гъвкавост в изпълнение на задачите, способности за непрекъснато подобряване на уменията, зачитане на правила и ценности;

⇒ **социални умения** – комуникация и самоконтрол, умело управление на стреса и стресовите фактори, нужда от работа в екип, ефективно управление на конфликти;

⇒ **умения за резултатност** – вземане на решения, желание за иновативни практики, креативност и проява на критично мислене.

От така изведените умения може да се направи изводът, че учителят притежава набор от качества, които основно са свързани с комуникативните му способности и изграждането му въз основа на тях на взаимоотношения, които показват неговата личност и професионализъм и го приобщават към социалната среда на развитие.

P. Moss et al. подчертават, че не толкова от значение са формалните технически и научни знания, които учителят има, а по-скоро от съществено зна-

чение за неговото професионално и кариерно израстване са личностните характеристики и отношението, което има към останалите. Личността се изгражда посредством преживяното, опита и светогледа, който набор формира емоциите, ценностите, идеалите, които изповядва в своя житейски път. (Moss et al. 1996, pp. 252–276)

Докато меките умения са част от самостоятелното развитие на личността, то твърдите умения се считат за придобити посредством обучение и знания. Те са на практика визията, продуктът, който се създава. Най-важни за създаването на успешния и ефективен учител са ценностите, които притежава и които възплащава в своите комуникативни способности както към колегите си, така и към учениците си. Именно отношението към останалите, натрупаните знания и умения и ценностния мироглед са обусловени от комуникативните способности на учителя.

Ефективна комуникация

Ефективната комуникация в класната стая е много близка до ефективното преподаване в класната стая и се твърди, че ефективните учители трябва да притежават много различни характеристики като добра комуникация, управление и организационни умения (Kareva 2013, pp. 90–104). Базисните характеристики на комуникативните способности трябва да включват:

⇒ **слушане** – изключително важен сегмент от провеждането на диалог между учениците. Процесът на слушане позволява на учителя да даде възможност на своите ученици активно да участват в процеса на възприемане, осмисляне и анализиране на урочната информация, както и да приложат на практика научените знания;

⇒ **невербална комуникация** – жестовете и езикът на тялото инспирират одобрението или неодобрението в процес на комуникативен обмен. Необходимо е учителят до прецизност да овладее ритмиката на своите невербални послания, за да бъде успешен комуникатор;

⇒ **лицево изражение** – един от основните източници на информация по време на комуникация. Установено е, че това е най-изразителният начин, чрез който хората показват емоции;

⇒ **интонация и височина на гласа** – правилното изразяване и звукопроизношение спомагат за ангажираността на учениците спрямо учебния процес. Монотонният глас може да повлияе негативно и да накара учениците да загубят интерес към преподаваното. Силният и назидателен тон може да отблъсне учениците и да провокира у тях отрицателни емотивни реакции;

⇒ **положителна мотивация** – това е едно от важните неща, които един учител трябва да притежава. В един клас учениците винаги имат различни виждания и предпочитания по учебните предмети. Основно задължение в работата на учителя е да създаде ентузиазъм и интерес в съзнанието на учениците към даден предмет. Също така ролята на учителя е да премахне всеки

страх и задръжки, които ученикът може да има към даден учебен предмет и да го накара да повярва в собствените си способности;

⇒ **стил на обличане** – комуникационният код изисква и добър стил на обличане. Той е част от цялостната визия и респект, който излъчва педагогът. С помощта на тази несловесна комуникация учителят успява да разкрие самоуважение и уважение към околните.

Комуникацията в класната стая включва взаимодействия лице в лице и необходимото взаимодействие между участниците, за да се гарантира, че обучението се осъществява (Kogut et al. 2009, p. 19). В рамките на този взаимен обмен на информация учителят използва езика да комуникира с очакванията на учениците, колегите и родителите.

Основната цел на комуникацията в класната стая е тристепенна – да насърчава, мотивира и информира. Според Farrell учителят използва комуникацията в класната стая, за да постигне три неща:

- ⇒ да извлече съответните знания от учениците;
- ⇒ да отговори на въпросите, които учениците задават;
- ⇒ да сподели своя опит и ценности. (Farrell 2009)

Именно тези три стъпки разкриват взаимния обмен на информация и същностните предпоставки, които са в основата на комуникативните способности на учителя.

Стилове на учене за изграждане на подкрепяща среда на обучение

Стиловете на учене се отнасят до набор от теории, които имат за цел да отчитат разликите в ученето на индивидите. Идеята за индивидуализирани стилове на учене става популярна през 70-те години (Coffield et al. 2004, pp. 166–169). Поддръжниците препоръчват на учителите да извършат анализ на нуждите, за да оценят стиловете на учене на своите ученици и да адаптират методите си в класната стая към най-добрите, които отговарят на стила на учене на всеки ученик (Pritchard 2014, pp. 46–65). Критиците твърдят, че няма последователни доказателства, че по-добрите резултати на учениците са резултат от идентифициране на индивидуалния стил на учене на ученика и преподаване за специфични стилове на учене (Pashler et al. 2008, pp. 105–119).

Моделът на Дейвид А. Колб се основава на изработен модел на учене чрез преживяване. Той извежда два свързани подхода към схващане на опита: конкретно преживяване и абстрактна концептуализация, както и два свързани модела към трансформиране на опита: рефлексивно наблюдение и активно експериментиране (Kolb 2015, p. 145). Според Колб идеалният процес на учене включва и четирите режима в отговор на ситуационни изисквания; те образуват цикъл на учене от опит към наблюдение до концептуализация към експериментиране и обратно към опит. Д. Колб постулира, че за да бъде ученето ефективно, и четирите подхода трябва да бъдат включени. По този начин учениците може да са склонни да развият силни страни в един подход за

улавяне на опит и един подход за трансформиране на опита, което ги кара да предпочитат един от следните четири стила на учене, като този модел поставя началото на изучаването на стиловете на учене – приспособяване, сближаване, асимилиране и разминаване. Въз основа на това се типизират четири групи ученици: дивергенти, конвергенти, акомодатори и асимилатори.

Дивергентите са такъв тип ученици, които възприемат и обработват конкретната информация посредством рефлексивно наблюдение. Техните умения се обобщават до това, че успяват да вникнат в проблема и да го разгледат от всички страни, да търсят решения и да предвиждат последствията, до които ще доведат именно тези решения. Те проявяват способността за емпатия към другите, да имат креативност, но при тях характерното е, че им е необходимо време, за да обмислят решенията си, които да доведат до действия (Иванов 2004).

Асимилаторите изключително лесно възприемат абстрактни образи и идеи, като по този начин съумяват да предложат адекватни прагматични решения. Те могат да работят самостоятелно и при тях се наблюдават способности за отлично анализиране, планиране, синтез, моделиране на информацията. Негативни същностни черти са подозрителността, преоценката и подценяването на другите, както и обстоятелството, че подхождат към действия само когато имат добре проверена и сигурна информация (Иванов 2004).

Конвергентите са ученици, които прилагат систематичност при показването на резултати. Те планират качествено информацията, умело спазват сроковете и управляват качествено своето време. Проблематичното при тях е, че имат трудности при екипната работа, те имат въображение да правят опити и да реализират идеите си, като прецизността, с която работят, може да попречи на ефективната комуникация с останалите членове на групата (Иванов 2004).

Акомодаторите са ученици, които се основават на предходен опит. Те се успешни при непредвидени и критични ситуации, които изискват бързо вземане на решения. Проблемното при тях е, че изпитват трудности при приоритизирането на целите си, при планирането на задачи и довършване на детайлите около тях.

При обособяването на типологията на учениковата личност важен метод е учителят да прецени по какъв начин ще приложи ефективен образователен метод. Представява предизвикателство пред учителя да съумее да приложи комуникационна стратегия, чрез която психологически, методически и прагматически да мотивира ученика за учене и да спомогне за качествено му усвояване и прилагане на наученото. Наградите и поощренията са значителен принос в изграждането на успешна комуникационна стратегия. Те трябва да са съобразени с мотивацията на учителя да покаже на ученика, че трябва да вярва във възможностите си.

*Комуникативните компетентности на педагога.
Теоретични постановки и решения*

Фигура 1. Модел на Д. Колб за стилове на учене чрез преживяване

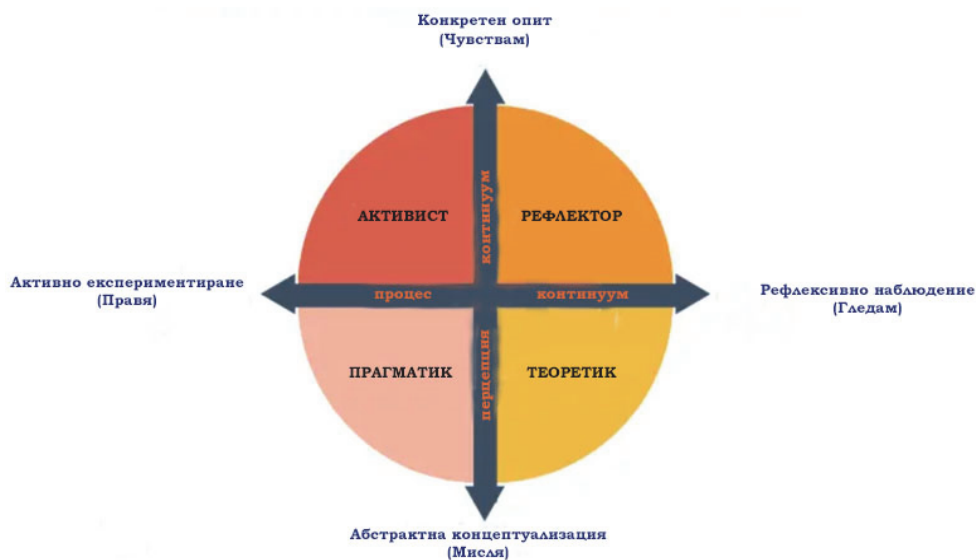
Теорията на Колб определя ученето чрез преживяване като процес от четири етапа:

- 1) **Конкретно обучение** – възниква, когато обучаемият има нов опит или интерпретира предишен опит по нов начин.
- 2) **Рефлексивно наблюдение** – учащият се замисля върху новия опит, за да разбере какво означава самият опит.
- 3) **Абстрактна концептуализация** – обучаемият адаптира своето мислене или изгражда нови идеи въз основа на опит и размисъл.
- 4) **Активно експериментиране** – обучаемият прилага новите си идеи към ситуации от реалния свят, за да провери дали работят и да види дали трябва да се направят някакви промени. Този процес може да се случи бързо или за продължително време.

Питър Хъни и Алън Мъмфорд адаптират модела на обучение чрез преживяване на Дейвид Колб. Първо, преименуват етапите в цикъла на обучение, за да съответстват на управленския опит: придобиване на опит, преглед на опита, заключение от опита и планиране на следващите стъпки. Второ, извеждат етапите до четири стила на учене (Mumford 1997, pp. 121–135):

- ⇒ активен;
- ⇒ отразяващ;
- ⇒ теоретичен;
- ⇒ прагматичен.

Тези стилове на учене не са вродени за индивида, а по-скоро са разработени въз основа на опита и предпочитанията на индивида (Duff et al. 2002, pp. 147–163). Въз основа на този модел е разработен въпросникът за стиловете на учене на П. Хъни и А. Мъмфорд, за да позволи на учителите и учениците да оценят и разсъждават върху това как консумират информация и се учат от своя опит.

Фигура 2. Модел на Питър Хъни и Алън Мъмфорд

Посредством тези стилове на учене се прави изводът, че ученикът е анализатор на идеи, процеси и впечатления, за да достигне сам до умозаключение и да изведе знанието като ключова доминанта в неговия житейски опит. Това позволява на самия учащ се да придобие непосредствен опит от практическото и теоретичното преподаване и знанието да достигне до него не чрез наизустяване, а чрез разбиването му на отделни части и осмислянето му. Именно заради това може да се твърди, че „дейността на учителя е насочена към осъществяване на ефективно управление върху активната и съзнателна дейност на учениците при усвояване на учебния материал.“ (Тенева 2023, с. 42).

В своята комплексност отделните стилове на учене представляват сериозно предизвикателство, тъй като са пряко свързани с темперамента на конкретния ученик, с неговия ценностен мироглед, мотивация и нагласи, които има.

Изводи и препоръки

Основни препоръки, които може да бъдат отправени към педагогическите специалисти, е да се вглеждат в своите ученици и да анализират тяхното поведение в класната стая. Спрямо това кой доколко успява да асимилира и предаде материала, учителят е нужно да изготви ментална карта на психическите характеристики на своите поверени ученици и да ги постави според типовите характеристики. Спрямо това дали ученикът е дивергент, конвергент, акомодатор или асимилатор учителят прилага своя стил на учене, който да разгърне неговите познавателни способности. Менталната карта на учениковата личност трябва да отговаря на въпросите:

- ✓ За колко време успява да се справи със задачите?
- ✓ Умее ли да работи в колектив или е самостоятелно насочен?
- ✓ Съумява ли да анализира и качествено да обработва постъпилата информация?
- ✓ Проявява ли креативност и силно развито въображение?
- ✓ Проявява ли систематичност в усвояване на знанията и уменията?
- ✓ Съумява ли да спазва срокове и да изпълнява поставените задания?
- ✓ Какво е отношението му към другите – проявява ли съпричастност, мнителност или други психологически аспекти?

Комуникационната стратегия на учителя е най-важният етап от формирането на личността на ученика. В зависимост от това как учителят ще приложи своите комуникативни компетентности, се изгражда принципът на доверието между учителя и ученика. Ефективната комуникация е този инструмент, който спомага за прилагането на техники, стратегии и методи на преподаване с личностно-ориентиран подход към всеки ученик. Най-важното за един педагог е да подхожда с разбиране и доверие към своите възпитаници, за да изгради полезна среда на диалог и сътрудничество.

Заклучение

С прилагането на ефективни образователни технологии учителят може да се превърне в успешен и ефективен. Това означава, че преподаването на всеки учител може да бъде модернизирано и подобро чрез изпробване на различни стратегии, техники и умения на преподаване, като в същината на тези процеси стоят комуникативни способности на педагога.

Ефективните комуникативни умения на учителя в класната стая носят успешна промяна в поведението на учениците в процесуалността на усвояване на преподавания материал. Комуникацията има специално значение в процеса на преподаване и формата и естеството ѝ варират от човек на човек, култура на култура и общество на общество.

Преподаването в класната стая включва четири съществени елемента: учител, послание, среда и ученици. Доброто преподаване е ефективно използване на всички тези компоненти, за да направи взаимодействието по-успеш-

но, целенасочено, продуктивно. Основното изискване е ефективността на учителя. Той е инициатор, координатор и посланик на взаимодействието в класната стая. Благодарение на него се създава бъдещето на една нация, а с помощта на неговите комуникативни способности се предават неговите съвети и знания.

Литература

1. **KOEV, S., 2018.** Modeli na komunikativni kompetentnosti. // Predizvikelstva pred industrialnia rastezh v Bulgaria. Available from: <https://www.industrialgrowth.eu/wp-content/uploads/2018/11/34.pdf>. [Viewed 2024-04-12], [in Bulgarian].
2. **CLAXTON, G., COSTA, A., KALLICK, B., 2016.** Hard thinking about soft skills. // *Educational Leadership*. № 73(6). [in English].
3. **DE PIETRO, O., ALTOMARI, N., 2019.** A Tool to Measure Teachers' Soft Skills: Results of a Pilot Study. // *Advances in Social Science and Culture*. № 1(2). [in English].
4. **MOSS, P., TILLY, C. 1996.** „Soft“ skills and race: An investigation of Black men's employment problems. // *Work and Occupations*. № 23(3). [in English].
5. **KAREVA, V., 2013.** The Influence of classroom communication on student commitment to the university. // *European Scientific Journal*. № 7(26). [in Bulgarian].
6. **KOGUT, G., SILVER, R., 2009.** Teacher Talk, Pedagogical Talk and Classroom Activities. // Proceedings of the Redesigning Pedagogy Conference. Available from: https://www.academia.edu/9220166/Teachet_talk_pedagogical_talk_and_classroom_activities. [Viewed 2024-02-17], [in English].
7. **FARRELL, T., 2009.** *Talking, listening, and teaching: A guide to classroom communication*. Canada: Corwin, [in English].
8. **COFFIELD, F., MOSELEY, D., HALL, E. et al., 2004.** Learning styles and pedagogy in post-16 learning: a systematic and critical review. London: Learning and Skills Research Centre. Available from: <https://www.leerbeleving.nl/wp-content/uploads/2011/09/learning-styles.pdf>. [Viewed 2024-02-17], [in English].
9. **PRITCHARD, A., 2014.** „Learning styles“. *Ways of learning: learning theories and learning styles in the classroom*. New York: Routledge, [in English].
10. **PASHLER, H., MCDANIEL, M. et al., 2008.** „Learning styles: concepts and evidence“. // *Psychological Science in the Public Interest*. № 9(3), [in English].
11. **KOLB, D., 2015.** *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, [in English].

12. **IVANOV, I.**, 2004. *Stilove na poznanie i uchene. Teorii. Diagnostika. Etnicheski i polovi variatsii v Bulgaria*. Shumen, UI „Episkop Konstantin Preslavski”. ISBN 954-577-207-7. [in Bulgarian].
13. **MUMFORD, A.**, 1997. *Putting learning styles to work. Action learning at work*. Aldershot, Hampshire; Brookfield, VT: Gower. [in English].
14. **DUFF, A., DUFFY, T.**, 2002. Psychometric properties of Honey & Mumford's Learning Styles Questionnaire (LSQ). // *Personality and Individual Differences*. № 33(1). [in English].
15. **TENEVA, M.**, 2023. Diadata metodi za prepodavane – stilove na uchene. // *Pedagogika*. № 95(3s). Available from: <https://azbuki.bg/uncategorized/diadata-metodi-za-prepodavane-stilove-na-uchene/>. [Viewed 2024-04-10], [in Bulgarian].

Информация за автора

Име с научна степен и длъжност на автора: д-р Ивайло Иванов
Персонален изследователски номер: ORCID ID: 0000-0002-0197-7599
Образователна институция/Институт: Основно училище „Васил Априлов” – град Варна
Контакти: ivaylo_ivanovv@abv.bg